

शिक्षा र सामाजिक परिवर्तन : प्यूठान नगरपालिका भित्रका
दलित महिलाहरुको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको स्नाकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तिको
लागी आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्नकालागी प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
विन्दु विष्ट
परीक्षा रोल नं. : २८२८३६ (२०६८)
रजिष्ट्रेसन नं.: २३२९३ - ८९

समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
किर्तिपुर, काठमाण्डौं
२०७३

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
समाज शास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.वि., काठमाडौं, कीर्तिपुर

सिफारिश पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, सामाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको निमित्त आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि मेरो निर्देशन तथा सुपरिवेक्षणमा बिन्दु विष्टद्वारा “शिक्षा र सामाजिक परिवर्तन : प्यूठान नगरपालिका भित्रका दलित महिलाहरुको अध्ययन” शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र अन्तिम मूल्यांकनको लागि सिफारिश गर्दछु ।

प्रा. भानुभक्त तिमिलसिना
शोध निर्देशक
मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

मिति :

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
समाज शास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.वि., काठमाडौं, कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको निमित्त बिन्दु विष्टद्वारा तयार पारिएको “शिक्षा र सामाजिक परिवर्तन : प्यूठान नगरपालिका भित्रका दलित महिलाहरुको अध्ययन” नामक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

.....
प्रा.ड तुल्सीराम पाण्डेय

विभागीय प्रमुख

.....
प्रा. भानुभक्त तिमिलसिना

आन्तरिक परिक्षक

.....
डा. सुरेन्द्र मिश्र

बाह्य निरीक्षक

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सर्वप्रथम अत्यन्त गहन एवम् समाजको जल्दोबल्दो समस्याको रूपमा रहेको दलित महिलाहरूको सामाजिक र शैक्षिक पक्षमा अध्ययन गर्ने अवसर दिएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग, कीर्तिपुरप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी सुभाब, सल्लाह र अनुमति दिनु भएकोमा समाजशास्त्र विभागका प्रमुख प्रा.डा तुल्सी राम पाण्डे ज्यू प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अत्यन्त व्यस्तताका बावजुद पनि आवश्यक मार्गनिर्देशन, सुभाब, सल्लाह, सहयोग र वहाँको अमूल्य समय दिनु भएका मेरा गुरु प्रा. भानु तिमल्सिना ज्यूको योगदान अतुलनीय छ । म उहाँप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यस्तै कक्षा १ देखि हालसम्मको पढाईमा निरन्तर सहयोग गर्नुहुने बुबा गिर बहादुर विष्ट र आमा यमा विष्ट प्रति आजीवन ऋणी छु । साथै पढाईमा निरन्तर सहयोग गर्ने जीवन साथी अन बहादुर भण्डारी र छोराहरु मौसम भण्डारी र मिलन भण्डार प्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यो शोधकार्य पूर्ण गर्न निरन्तर सल्लाह, सुभाब र प्रेरणा दिने मेरा सम्पूर्ण साथीहरू प्रति कृतज्ञ छु । त्यसैगरी त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरमा अध्यापनरत सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति पनि कृतज्ञ छु ।

शोधपत्रका लागि तथ्यांक र सामग्री उपलब्ध गराउने बाल विद्या माध्यमिक विद्यालय परिवार र प्यूठान नगरपालिका वडा नं. १६ का दलित दिदीबहिनीहरूलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु जस्को सहयोग विना यो शोधपत्र तयार पार्न सम्भव थिएन । अन्त्यमा कम्प्यूटर टाइप एवम् सेटिङ्ग गरी सहयोग गर्ने कीर्तिपुरका क्रियटिभ कम्प्यूटर सेन्टरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति:

बिन्दु विष्ट

विषयसूची

सिफारिश पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
विषयसूची	पृ. सं.
परिच्छेद एक : परिचय	१-७
१.१ पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको महत्व	६
१.५ अध्ययनको संगठन	६
परिच्छेद - दुई :सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन	८-१४
२.१ अध्ययनको शैद्धान्तिक ढाँचा	८
२.२ लैङ्गिकता सम्बन्धि अध्ययन	११
२.३ नेपालको संविधानमा दलितहरुको अधिकार	१२
२.४ नेपालमा शिक्षा सम्बन्धी नयाँ कार्यक्रम, तेह्रौँ योजनामा औपचारिक शिक्षा सम्बन्धी रणनीति	१३
परिच्छेद तिन : अनुसन्धान विधि	१५-१८
३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१५
३.२ अध्ययन क्षेत्रको छनोट	१५
३.३ नमुना छनोट	१५
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति	१६
३.५ तथ्याङ्क संकलनका तरिका	१६
३.५.१ स्थलगत अवलोकन	१६
३.५.२ प्रश्नावली	१७
३.५.३ घरघुरी सर्वेक्षण	१७
३.५.४ द्वितीय श्रोतको तथ्याङ्क संकलन	१७
३.६ संकलित तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण	१७
३.७ अध्ययनको सीमा	१७
अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक परिचय	१९-२२
४.१ परिचय	१९
४.२ प्राकृतिक बनावट	१९
४.३ नदिनालाहरु	२०
४.४ जात जाती जनसंख्या	२०
४.५ प्यूठान जिल्लाको शैक्षिक अवस्था	२१

४.६	प्यूठान जिल्लाकोनामाकरण र पर्यटकीय स्थलहरु	२१
४.७	प्यूठान जिल्लामा प्यूठान नगरपालिका	२२
परिच्छेद ५: अध्ययन क्षेत्रका दलित महिलाको शैक्षिक अवस्था		२३-४१
५.१	शैक्षिक अवस्था	२३
५.१.१	दलित समुदायको शैक्षिक स्थिति	२३
५.१.२	अध्ययन क्षेत्रको शिक्षा प्रतिको धारणा बारे व्यक्तिगत अध्ययन	२९
५.१.३	दलित महिलाको शिक्षाको अवस्था	३३
परिच्छेद ६: अध्ययन क्षेत्रका दलित महिलाको सामाजिक अवस्था		३४-३९
६.१	स्थलगत अध्ययन क्षेत्रका दलित महिलाहरुको उमेरगत विवरण	३४
६.२	अध्ययन क्षेत्रका महिलाको वैवाहिक स्थिति	३५
६.३	अध्ययनमा संलग्न महिलाको विवाहको अवस्था	३५
६.४	अध्ययन क्षेत्रका दलित महिलाको सामाजिक र सांस्कृतिक संस्थाहरुमा संलग्नताको स्थिति	३६
६.५	अध्ययन क्षेत्रका दलित महिलाहरुको पेशा	३७
६.६	दलित महिलालाई समाजमा गरिने छुवाछुतको अवस्था	३८
६.७	दलित महिला अगाडी बढ्न नसक्नुका कारण	३९
६.८	सामाजिक अवस्थाले दलित महिलालाई पारेको प्रभावहरु	४१
परिच्छेद ७ दलित महिलाको शिक्षा र सामाजिक अवस्थामा देखिएका परिवर्तन		४२-४४
७.१	छुवाछुत सम्बन्धि धारणामा देखिएको परिवर्तन	४२
७.२	दलित महिलाको शैक्षिक अवस्थाको परिवर्तन	४
परिच्छेद ८ सारांश र निष्कर्ष		४५-४८
८.१	सारांश	४५
८.२	निष्कर्ष	४७
सन्दर्भसूची		
अनुसूची		